

Prof. dr hab. Radosław Gaziński

Instytut Historyczny

Uniwersytetu Szczecińskiego

Recenzja pracy habilitacyjnej i dorobku naukowego dra Jacka Szpaka

Pan dr Jacek Szpak odbył wyższe studia historyczne na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (lata 1990 – 1995), kończąc je pracą magisterską na temat roli husarii w armii I Rzeczypospolitej (promotor prof. dr hab. Jan Kawka). Po ukończeniu studiów rozpoczął pracę w szkolnictwie jako nauczyciel historii (Zespół Szkół im. Tadeusza Kościuszki w Żarkach, a potem po zmianie miejsca zamieszkania praca w szkołach gimnazjalnych i licealnych Bielska Białej: 13 Gimnazjum, Zespół Szkół Ogólnokształcących im. Armii Krajowej, LO im Sokratesa – prywatne i 4 Liceum Ogólnokształcące im Komisji Edukacji Narodowej). Jednocześnie z pracą zawodową nauczyciela pan Jacek Szpak rozpoczął Studia Doktoranckie na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Dodatkowo w latach 1997 – 1999 pracował, jako stypendysta, w Zakładzie Historii Nowożytnej UŚ. Pracę doktorską na temat dziejów klasztoru i parafii paulinów w Leśniowie – Żarkach (l. 1706 – 1864) napisał pod opieką naukową prof. dra hab. Jana Kawki, a następnie obronił ją w 2000 roku na UŚ (tytuł doktora został Mu nadany uchwałą Rady Wydziału Nauk Społecznych UŚ w dniu 20. 06. 2000 roku). Od 2004 roku dr Jacek Szpak jest związany z Zakładem Historii Nowożytnej XIX wieku UŚ w Katowicach, w którym przez lata, z licznymi przerwami, pracował jako adiunkt w wymiarze ½ etatu (lata 2004 – 2011). Dopiero od listopada 2011 roku dr Jacek Szpak został zatrudniony we wspomnianym wyżej zakładzie na pełen etat. Jednocześnie w 2012 roku dr Jacek Szpak zrezygnował z pracy w szkolnictwie poświęcając się wyłącznie pracy naukowej i dydaktycznej na Uniwersytecie Śląskim.

Ocena dorobku naukowego dra Jacka Szpaka

Dr Jacek Szpak po uzyskaniu tytułu doktora, a do czasu opublikowania pracy habilitacyjnej wykazuje w swym dorobku 1 monografię autorską, 1 monografię

współautorską, 14 artykułów w czasopismach naukowych oraz 39 publikacji w pracach zbiorowych w dużej części pokonferencyjnych. Razem daje to 55 publikacji naukowych, co biorąc dodatkowo pod uwagę trudną drogę dra Jacka Szpaka do uzyskania pełnego zatrudnienia na Uniwersytecie Śląskim, jest liczbą wystarczającą, a nawet dużą. Podczas lektury prac dra Jacka Szpaka uwagę zwraca umiejętne wykorzystanie źródeł archiwalnych, które Autor umie analizować i wyciągać z nich odpowiednie wnioski. Ponadto prowadzona przez Niego narracja jest wyważona, a konkluzje są dość umiejętnie budowane. Zaletą jest także czytelny, jasny i zrozumiały język jakim posługuje się w swoich pracach dr Jacek Szpak. Nie ulega także wątpliwości, że recenzowany Autor dobrze zna literaturę przedmiotu odnoszącą się do zagadnień, które Go interesują, zwłaszcza zakonu paulinów. Znacznie gorzej jest już z literaturą dotyczącą na przykład sfery życia ekonomicznego I Rzeczypospolitej.

Mimo owych atutów w dorobku naukowym dra Jacka Szpaka można wyraźnie dojrzeć bardzo słabe strony. Główną jego wadą jest w moim przekonaniu zbyt wąskie spectrum zainteresowań Autora. Właściwie dr Jacek Szpak zajmuje się prawie wyłącznie polską prowincją zakonu paulinów (30 publikacji w tym monografia autorska i współautorska, co daje łącznie 54,5% wszystkich publikacji) oraz sylwetką Leona Sapiehy (13 publikacji co daje łącznie 23,6% publikacji). Jeżeli zsumujemy oba główne/wiodące tematy w dorobku dra Jacka Szpaka to obejmują one razem ponad 78% jego publikacji. Do tego należy jeszcze dodać fakt, że na owe 30 publikacji dotyczących polskich paulinów aż 1/3 odnosi się do opisanego w doktoracie klasztoru i parafii w Leśniowie – Żarkach (w tym monografia autorska i monografia współautorska). Zatem poza głównymi wątkami zainteresowań Autora znajdują się jedynie 3 publikacje opisujące kult maryjny, w tym jedna dotyczy kultu Matki Bożej Leśniowskiej, 3 inne odnoszą się do dziejów miast Dąbrowy Górniczej i Oświęcimia, kolejne 4 są właściwie tylko biogramami Męcińskich, a 2 ostatnie publikacje mówią o sytuacji rodziny chłopskiej w rejonie Myszkowa oraz o kluczu żareckim. Zatem poza głównymi, wymienionymi wyżej, nurtami zainteresowań Autora znajduje się jedynie 12 publikacji (21,8%) związanych także, co trzeba podkreślić, w dużej mierze z zainteresowaniami paulińskimi dra Jacka Szpaka. Do tych ostatnich należy zaliczyć publikacje o kulcie maryjnym w Polsce, biogramy Męcińskich dziedziców Leśniowa i Żarek, opisy rodziny chłopskiej z okolic Myszkowa oraz artykuł o właścicielach klucza żareckiego. Opisane powyżej ukierunkowanie dorobku naukowego recenzowanego Autora jest bardzo wąskie co może nasuwać podejrzenie o liczne auto zapożyczenia. Nim przejdziemy do tego

zagadnienia warto jeszcze zwrócić uwagę na bardzo słabe umiędzynarodowienie dorobku naukowego dra Jacka Szpaka. Właściwie mamy tu do czynienia tylko z 1 artykułem opublikowanym w języku angielskim w czasopiśmie czeskim ('Historica'). Z kolei większość prac w języku polskim (39 publikacji tj. 71% całości dorobku) była drukowana w materiałach wielu autorskich często pokonferencyjnych o mniejszym zazwyczaj zasięgu niż specjalistyczne czasopisma.

Przejdźmy teraz do konkretnych publikacji. Dr Jacek Szpak podzielił swój doktorat na trzy artykuły opublikowane w czasopiśmie „Studia Claromontana” t. 20 (2002), s. 487 – 597, t. 21 (2003), s. 451 – 509 i t. 23 (2004), s. 405 – 636 wraz ze źródłami, wykazem literatury i spisem treści. Oczywiście nie jest to w żadnym wypadku naganne, a wręcz bardzo korzystne zarówno dla Autora jak i historiografii polskiej. Tyle tylko, że w tym samym czasopiśmie t. 30, (2012) s. 549 – 575 dr Jacek Szpak opublikował artykuł pod tytułem: *Męcińscy z Żarek wobec zakonu paulinów*, który jest mutacją podrozdziału z doktoratu p t.: *Spory z dziedzicami Żarek* (SC, t. 20, 2002, s. 568 – 597). Przytoczony artykuł trudno w całości uznać za autoplgiat ale w wielu miejscach obu prac widać bardzo istotne podobieństwa. Warto zwrócić szczególną uwagę na s. 572 – 577, 582, 585 – 589 z podrozdziału doktoratu (SC, t. 20, 2002) i na s. 554 – 558, 561, 563 – 565 i 567 z podanego powyżej artykułu. Daleko idące podobieństwa są widoczne między doktoratem a monografią autorską dra Jacka Szpaka. Trudno zresztą o inną diagnozę skoro doktorat dotyczy paulinów w Leśniowie – Żarkach zaś wspomniana monografia odnosi się do dziejów klasztoru paulinów w Leśniowie (opublikowana w 2007 roku). Zbieżność treściowa jest tu w niektórych miejscach bardzo znaczna. Wystarczy chociażby porównać początki obu prac. W doktoracie jest to: *Położenie geograficzne i administracyjno – polityczne Leśniowa i Żarek* gdzie fragmenty na s. 502 – 503, 506, 508, 511 – 512, 526 a zwłaszcza podrozdział 7. *Początki sanktuarium maryjnego w Leśniowie* s. 534 – 536 (SC, t. 20, 2002) zaś w monografii to rozdział pt.: *Przynależność państwowa Leśniowa* gdzie fragmenty na s. 31 – 38 oraz głównie podrozdział 4 *Początki kultu maryjnego w Leśniowie* s. 42 – 44. Identyczną sytuację mamy z podrozdziałem doktoratu: *3. Działalność duszpasterska*, w którym znalazł się punkt *Sanktuarium maryjne w Leśniowie* gdzie na s. 423 – 430 (SC, t. 22, 2004) znajdują się podobne informacje jak w monografii. W tej ostatniej znalazły się one w punkcie 3 *Pielgrzymki* na s. 50 – 53, 59 i 61 – 62. Część 2 omawianej monografii autorskiej dra Jacka Szpaka nosi tytuł *Klasztor Paulinów w Leśnej* i po ogólnym wstępie zawiera podrozdział *Stan prawny klasztoru*. Podobny podrozdział można znaleźć w doktoracie: *Stan prawny klasztoru*. Wspomniany podrozdział z monografii wydaje

się być ostatecznie streszczeniem rozbudowanego podrozdziału z doktoratu chociaż pewne zbieżności widać między s. 103 – 105 w monografii a s. 538 – 540, 546, 548 w doktoracie. Wreszcie monografia autorska posiada niewielki podrozdział: *Struktura organizacyjna konwentu*. Taki sam podrozdział można znaleźć w doktoracie: *Struktura organizacyjna konwentu* (SC, t. 21, 2003). Zbieżność treściowa w tym przypadku obejmuje zwłaszcza s. 112 – 115 w monografii i s. 451 – 454 w doktoracie. Dalsza analiza obu publikacji wskazuje na kolejne podobieństwa np.; *Działalność patriotyczna* w monografii (s. 133 – 137) i *Paulini Leśniowscy wobec działalności patriotycznej* w doktoracie (SC, t. 21, 2003, s. 507 – 509) czy też *Zabudowania konwenckie* w monografii (s. 143 – 160) i *Zabudowania konwentu i parafii* w doktoracie (SC, t.22, 2004, s. 588 – 600). Uogólniając powyższe spostrzeżenia należy stwierdzić, że monografia autorska dra Jacka Szpaka jest skróconą i uproszczoną mutacją części doktoratu dociągniętą do czasów współczesnych. I chociaż nie można powiedzieć, że jest ona bezpośrednim autoplgiatem doktoratu to zbieżności treściowe w obu pracach są mocne i wyraźnie widoczne. Podobna sytuacja jest z tzw. monografią współautorską dra Jacka Szpaka. Ta ostatnia została zresztą błędnie, w moim przekonaniu, zatytułowana jako *Źródła Leśniowa* (wyd. 2016 roku) co raczej wskazuje że mamy tu do czynienia z wyborem źródeł archiwalnych do dziejów Leśniowa, a nie z typową monografią dotyczącą historii Leśniowa. Monografia *Źródła Leśniowa* jest zatem trzecią pozycją dotyczącą Leśniowa i leśniowskich paulinów. Trudno więc i w tym przypadku aby nie obyło się bez powtórzeń. Można powiedzieć, że *Źródła Leśniowa* są kolejną mutacją doktoratu, streszczoną w niektórych miejscach w innych zaś bardzo zbliżoną do pierwowzoru (jakim jest doktorat). Duże podobieństwa ocierające się o autoplgiat można znaleźć na s. 29 – 30, 34 – 35, 37 – 39, 41 – 44, 46 – 49 monografii wieloautorskiej i na s. 502 – 504, 506 – 508, (SC, t. 20, 2002), 451 – 452, 465, 467, 673 – 475, 477, 492 – 493 czy 505 – 506 (SC, t. 21, 2003) doktoratu. Do monografii *Źródła Leśniowa* zostały także przeniesione w całości tabele z doktoratu np.: ze s. 455 – 465 (SC, t.21, 2003) na s. 49 – 58 owej monografii wieloautorskiej, ze s. 466 – 467 doktoratu (SC, t. 21, 2003) na s. 59 – 60 monografii oraz ze s. 468 – 470 doktoratu (SC, t. 21, 2003) na s. 60 – 62 monografii. Taka sytuacja utwierdza ostatecznie czytelnika, że mamy tu do czynienia z trzema mutacjami doktoratu Jacka Szpaka (monografie autorska, współautorska i artykuł zamieszczony w t. 30 (2012) Studiów Claromontana). Niewiele lepiej jest w przypadku innych artykułów dotyczących zakonu paulinów, które w wielu przypadkach nachodzą na siebie treściowo. Na przykład w wielu paulińskich artykułach dra Jacka Szpaka powielana jest struktura zakonu. Autor wielokrotnie pisze o przeorze i jego kompetencjach, podprzeorze, roli spowiedników czy kaznodziejów itp. Takie same

informacje o strukturze zakonu paulinów powielane są w pracach: *Struktura organizacyjna i społeczna paulinów polskich w dobie stanisławowskiej*, w *Nad społeczeństwem staropolskim...* Białystok 2007, s. 454 – 456 (tu także o węgierskich korzeniach zakonu i Władysławie Opolczyku s. 447 – 449), *Struktura organizacyjna i społeczna zakonu paulinów w Rzeczypospolitej w czasach saskich*, w: *Religia i polityka...*, Wrocław 2009, s. 359 – 360 (tu także o węgierskim pochodzeniu zakonu i Władysławie Opolczyku s. 353 – 355) czy wreszcie *Sytuacja finansowa klasztoru Paulinów na Łąkach Panny Maryi pod Głogówkiem w XVIII i na początku XIX wieku*, w *Wieki Stare i Nowe*, Katowice 2018, s. 120 – 123. Innym przykładem jest paulińska biblioteka. O jej znaczeniu i roli w życiu zakonu pisał dr Jacek Szpak już w doktoracie, podrozdział biblioteka (SC, t. 21, s. 479 – 492). Natomiast w 2013 roku Autor opublikował artykuł *Biblioteki paulinów polskich w XVIII wieku. Zarys problematyki*, w: *Codziennosc i niecodziennosc...* Katowice 2013 czerpiąc po części dane z doktoratu (między innymi o bibliotekach w Leśniowie, Bedowie, Starej Wsi czy Jasnej Górze). Nie twierdzą, że jest to autoplagiat podrozdziału doktoratu ale wiele danych zostało w omawianym artykule powielonych, chociaż Autor rozbudował jego treść chociażby o biblioteki warszawską czy wieluńską. Streszczenie artykułu o bibliotekach paulińskich znajdziemy jeszcze w pracy: *Między sacrum a profanum. Życie paulinów polskich w dobie nowożytnej*, w: *Staropolski ogląd świata...* Toruń 2013 s. 214 – 218. Trzeba ponadto dodać, że w artykule *Między sacrum...*, znajdziemy kolejny raz informację o węgierskich korzeniach zakonu (s. 195), przeorach (s. 195 – 196) czy kaznodziejach (s. 205). Na koniec tej części recenzji trzeba dodać, że z doktoratem pozostają silnie związane, a właściwie stanowią jego mutację tematyczną dwa kolejne artykuły dra Jacka Szpaka: *Działalność duszpasterska, społeczna i patriotyczna paulinów leśniowskich (1706 – 1864)* w *Źródła Leśniowa* (materiały z sympozjum z 2006 r., wyd. 2009), s. 147 – 165 czy też *Klasztor paulinów w Leśnej 1726 – 1864. Początki – struktura organizacyjna – życie codzienne – podstawy ekonomiczne*, *Rocznik Białopodlaski*, t. 24, 2016, s. 67 – 85. Podsumowując powyższe wywody należy stwierdzić, że wiele artykułów dotyczących paulinów napisanych przez dra Jacka Szpaka nachodzi na siebie pod względem treściowym, a część jest mutacjami doktoratu (w tym monografie autorska i współautorska). W moim przekonaniu jest to efektem wąskich zainteresowań Autora recenzowanego dorobku i wyraźnie widocznej u Niego tendencji do budowania „na siłę” swego dorobku pod względem ilościowym. Konsekwencją takiej strategii musi być treściowe pokrewieństwo pisanych prac.

Podobny problem wzajemnych zapożyczeń odnosi się do artykułów dotyczących Leona Sapiehy. W moim przekonaniu zgromadzony przez dra Jacka Szpaka materiał źródłowy pozwalał na napisanie 2 góra 3 artykułów na temat tego wybitnego przedstawiciela życia politycznego autonomicznej Galicji. Natomiast recenzowany Autor napisał ich 13 co musi powodować wzajemne zapożyczenia. Jednym z wspomnianych artykułów jest praca poświęcona małżeństwu Jadwigi i Leona Sapiehów (*Rodzina arystokratyczna w Galicji w XIX wieku. Analiza psychologiczna, historyczna i socjologiczna. Studium przypadku Jadwigi i Leona Sapiehów z Krasieczyna*; w: Mundus homini..., Wrocław 2006). Pokrewnymi treściowo do wspomnianego wyżej artykułu są materiał dotyczący stosunku obu małżonków do chorób i śmierci swoich dzieci (*Jadwiga i Leon Sapiehowie wobec choroby i śmierci swoich dzieci*, w: Między literaturą a medycyną..., Lublin 2007) oraz praca odnosząca się do wychowania dzieci w rodzinie Jadwigi i Leona Sapiehów (*Wychowanie w rodzinie arystokratycznej w Królestwie Polskim i Galicji w XIX wieku. Studium przypadku Sapiehów z Krasieczyna*, w: Ars Edoucandi..., Mysłowice 2009). Między artykułem o małżeństwie Sapiehów, a pracą o ich stosunku do chorób i śmierci dzieci widać dość spore podobieństwa. Wystarczy porównać s. 525, 536 – 540, 542 z artykułu o małżeństwie Sapiehów ze s. 137 – 139, 141 – 142, 144 – 145 z pracy o ich stosunku do chorób i śmierci dzieci. Pewną mutacją artykułu dotyczącego małżeństwa Sapiehów jest także publikacja o wychowaniu w rodzinie arystokratycznej. Tutaj bardzo podobne są s. 530 – 531, 534 – 535 z artykułu o małżeństwie Sapiehów ze s. 174, 176, 178 – 179 pracy o rodzinie arystokratycznej. Bardzo zbliżoną sytuację mamy między artykułem: *Książę Leon Sapieha (1802 – 1878) wobec powstań narodowych 1830 – 1846 – 1864* w: *Polskie powstania...*, Tarnowskie Góry 2006, a pracą *Powstanie listopadowe w oczach księcia Leona Sapiehy (1802 – 1878)*, w: *Na szlakach powstania...*, Olsztyn 2014. W zasadzie drugi z wymienionych artykułów jest rozwinięciem początkowych stron pierwszej pracy, a duże zbieżności można znaleźć między pierwszymi trzema stronami (niestety posiadane ksero nie miało nr stron) pozycji o stosunku Sapiehy do powstań narodowych a fragmentami na s. 12 – 15, 18 – 19 artykułu o powstaniu listopadowym. W obu tych fragmentach mamy te same informacje o misji Leona Sapiehy w Paryżu i Londynie oraz jego udziale w powstaniu listopadowym (w drugim artykule oczywiście bardziej rozbudowane). Warto także dodać, że we wszystkich artykułach cyklu o Leonie Sapiesze znaleźć można mniej lub bardziej rozbudowane dane biograficzne o tytułowym bohaterze, co jeszcze bardziej powoduje u czytelnika wrażenie, że czyta w istocie jeden artykuł. Zwróćmy chociażby uwagę na artykuł *Zarys działalności politycznej księcia Leona Sapiehy (1802 – 1878)*, w: *Wspólnota pamięci...*, Katowice 2006, w którym to znajdziemy po raz kolejny opis

podróży bohatera w 1830 roku do Londynu i Paryża, jego działania dyplomatyczne w sprawie polskiej, powrót do kraju i walkę w powstaniu listopadowym (s. 420 – 422). W analizowanym artykule dr Jacek Szpak opisuje również zawilosci w relacjach polsko – ruskich (s. 428 – 430, 444 – 446) co nie jest naganne, gdyby nie fakt, że jest to streszczenie artykułu *Książę Leon Sapieha (1802 – 1878) wobec kwestii ruskiej*, w: *Europa bez granic...*, Ryki 2004, s. 101 – 108. W tym ostatnim materiale w skróconej formie (s. 101) znajdujemy również krótkie dane biograficzne bohatera i informacje o jego udziale w powstaniu listopadowym. Natomiast w innych miejscach analizowanego pierwotnie artykułu *Zarys działalności politycznej księcia...*, przy wywodach dotyczących rabacji, wiosny ludów i powstania styczniowego pobrzmiewa w tyle głowy materiał o stosunku Sapiehy do powstań narodowych. Trzeba w tym miejscu jeszcze dodać, że kwestia śledzonych Rusinów została po raz kolejny przypomniana w artykułach: *Działalność organicznikowska i polityczna...* w: *Model przywództwa...* Kraków 2006, s. 115 – 116 oraz w *Myśl społeczno – polityczna i gospodarcza księcia Leona Sapiehy (1803 1878)* w: *Historia Slavorum...*, 2014, s. 103 – 106. Podobną sytuację mamy z działalnością gospodarczo - polityczną Leona Sapiehy w Galicji. W materiale *Działalność organicznikowska i polityczna ks. Leona Sapiehy w l. 1825 – 1861* w: *Model przywództwa...*, Kraków 2006 oprócz tego, że na s. 95 – 97 dowiadujemy się po raz kolejny o tym kim był Leon Sapieha i jakie były jego działania w Londynie i Paryżu podczas powstania listopadowego oraz o jego udziale w tym ostatnim, to także w analizowanym materiale Autor opisuje rolę Sapiehy w powołaniu Galicyjskiego Towarzystwa Ziemsko – Kredytowego, Galicyjskiej Kasy Oszczędności, Galicyjskiego Towarzystwa Gospodarczego oraz w budowie kolei w Galicji. Oczywiście to bardzo dobrze, żeby podkreślić zasługi Sapiehy na wspomnianych polach, tyle tylko, że te same problemy a zwłaszcza budowę linii kolejowych podnosi dr Jacek Szpak w artykule: *Książę Leon Sapieha – Galicjanin nieco zapomniany*, w: *Między mitem a rzeczywistością...* Bytom – Opole 2017 wydzielając nawet w tym ostatnim materiale osobny podrozdział: *Działalność ekonomiczna*, s. 171 – 180. Przytoczone powyżej przykłady oczywiście nie wyczerpują wszystkich podobieństw jakie zauważyłem czytając artykuły dra Jacka Szpaka o Leonie Sapieszce. Podsumowując ten fragment recenzji trzeba stwierdzić, że artykuły dra Jacka Szpaka na temat Leona Sapiehy nachodzą na siebie wielokrotnie, wzajemne się przenikają, a ich Autor zongluje tymi samymi myślami, faktami i ideami budując z nich różnorodne układanki. Trudno bowiem, co jeszcze raz podkreślę, żeby na podstawie zgromadzonego przez dra Jacka Szpaka materiału napisać 13 różnych artykułów na temat tej samej osoby.

Nie wszystkie publikacje dra Jacka Szpaka są aż tak mocno obciążone autozapóżycczeniami. Do bardziej udanych prac, moim zdaniem, można zaliczyć chociażby materiał o Oświęcimiu (gdzie rozdział; *Dzieje gospodarcze*, s. 208 – 227). To dobrze przemyślany zwarty podrozdział monografii Oświęcimia poruszający, chociaż skrótowo, najważniejsze wyznaczniki ekonomicznego bytu miasta: rzemiosło, handel i finanse miejskie. Do udanych zaliczyłbym także podrozdziały zawarte w monografii Dąbrowy Górniczej: *Życie społeczno – polityczne oraz ludność i jej struktura społeczno zawodowa* oraz *Życie codzienne mieszkańców Dąbrowy Górniczej* (współautor Dariusz Nawrot). W pierwszym z nich znajdujemy zwłaszcza cenne uwagi na temat struktury ludności Dąbrowy Górniczej w różnych ujęciach (płeć, wyznanie, język, przynależność państwowa) w tym także na temat jej struktury zawodowej. Dobry jest także podrozdział dotyczący życia codziennego w Dąbrowie Górniczej pokazujący warunki pracy, płace, warunki mieszkaniowe, ochronę zdrowia czy życie kulturalne jej mieszkańców. Do udanych zaliczyłbym przekrojowe prace dra Jacka Szpaka dotyczące polskich paulinów. Przykładem może być praca pt: *Władze Królestwa Polskiego wobec paulinów polskich (1815 – 1864) zarys problematyki*, w: *Wiek Stary i Nowy* Katowice 2017. Znajdujemy tu kompetentnie i syntetycznie napisany zarys relacji paulinów z władzami Królestwa Kongresowego, chociaż na początku (nie wiadomo dlaczego) Autor porusza (s. 108 – 109) problem powstania zakonu paulinów w XIII wieku na Węgrzech oraz jego ściągnięcie do Polski przez Władysława Opolczyka. Trzeba tu podkreślić, że wiele paulińskich artykułów dra Jacka Szpaka zaczyna się tymi samymi informacjami o powstaniu zakonu na Węgrzech i jego sprowadzeniu do kraju przez Władysława Opolczyka. Nie ulega wątpliwości, że do udanych prac dra Jacka Szpaka należy zaliczyć artykuł o Czechach w zakonach paulińskich polskiej prowincji paulinów w XVIII wieku (*Bohemian Crown subjects in Polish Province of the Order of St. Paul in 18 century*, w: *Historica...*, 2019), chociaż i tu znajdziemy wzmiankę o węgierskim pochodzeniu zakonu i Władysławie Opolczyku (s. 15 – 16). W omawianym artykule Autor umiejętnie przedstawił liczby „czeskich mnichów”, określił miejsca ich pochodzenia oraz proporcjonalny udział w polskich konwentach. Do dobrych materiałów zaliczyłbym także artykuł: *Szlachta koronna wobec zakonu paulinów w XVII wieku*, w: *Między barokiem a oświeceniem...*, Olsztyn 2018, w którym dr Jacek Szpak syntetycznie i w moim przekonaniu poprawnie, chociaż na wybranych przykładach, ukazał relacje między zakonem a szlachtą. Obraz ten psuje po raz kolejny opisany spór paulinów z Leśniową z Męczińskimi (s. 173 – 174). Wreszcie do poprawnych prac zaliczyłbym również artykuł: *Poddani w dobrach paulinów polskich w XVIII wieku. Zarys problemu*, w: *Między Barokiem a Oświeceniem...*, Olsztyn 2013, chociaż na początku tego materiału Autor po raz

kolejny raczy nas faktami dotyczącymi powstania zakonu w XIII wieku oraz Władysława Opolczyka (s. 219). Dalej jest już zdecydowanie lepiej i opisana zostaje liczebność poddanych, ich sytuacja prawno – ekonomiczna czy też sposób gospodarowania. Wielką zaletą pracy są kompetentnie zbudowane i zawierające wiele interesujących danych tabele.

Jak zatem w całości podsumować dorobek (bez monografii habilitacyjnej) dra Jacka Szpaka? Podstawowym problemem analizowanych prac jest ich nachodzenie na siebie pod względem treściowym wielokrotnie ocierające się o autoplagiat. Rażą także mutacje doktoratu w postaci monografii autorskiej i wieloautorskiej oraz budowane w oparciu o opublikowany doktorat artykuły. Podobnie jest z pracami dotyczącymi Leona Sapiehy, które w dużej części powielają te same fakty, problemy i idee. Zatem silny związek genetyczny pomiędzy poszczególnymi publikacjami paulińskimi jak i dotyczącymi Leona Sapiehy jest podczas lektury dorobku dra Jacka Szpaka wyraźnie widoczny. Przed całkowicie negatywną oceną dorobku naukowego ratuje dra Jacka Szpaka jedynie kilka artykułów nie związanych z głównymi nurtami Jego zainteresowań oraz przekrojowe/syntetyczne prace dotyczące paulinów polskich. W tej sytuacji ostatecznie uważam, że dorobek naukowy dra Jacka Szpaka ledwie mieści się w granicach ocenie pozytywnej, co w sensie belferskim stawia go na granicy między oceną dostateczną i niedostateczną.

Ocena monografii habilitacyjnej dra Jacka Szpaka

Głównym osiągnięciem naukowym jakie przedstawił do oceny dr Jacek Szpak jest monografia habilitacyjna pt. *Dzieje Gospodarze: klasztor na Jasnej Górze w Częstochowie*, Katowice 2020, s. s. 640. Celowo podaję na początku tylko podtytuł omawianej pracy ponieważ tytuł główny brzmi: *Polska prowincja paulinów od XVII do 1864 roku* i według informacji zawartych we wstępie ma to być pierwsza monografia rozpoczynająca cały cykl podobnych monografii dotyczących wszystkich klasztorów paulińskich należących do polskiej prowincji paulinów pokazujących obraz ich gospodarki (Wstęp s. 12 – 13). W tym miejscu nasuwa mi się poważna wątpliwość czy w efekcie jak sądzę wytężonej pracy dra Jacka Szpaka nie powstanie aby cykl prawie identycznych monografii różniących się od siebie tylko nazwami konwentów, odmiennymi liczbami mnichów oraz różną wielkością posiadanych dóbr. Natomiast istota planowanych monografii czyli gospodarka poszczególnych konwentów (mimo różnej wielkości dóbr) będzie do siebie bardzo zbliżona. W moim przekonaniu byłaby to dalsza kontynuacja wąskiego spektrum zainteresowań dra

Jacka Szpaka, który stałby się ostatecznie historykiem polskiej prowincji paulinów i to wyłącznie w wymiarze gospodarczym. Jednocześnie znając słabość dra Jacka Szpaka do powtórzeń (analiza dorobku) planowane monografie mogą być do siebie zbyt podobne. Może lepiej byłoby na bazie napisanej już monografii o gospodarce klasztoru na Jasnej Górze w Częstochowie i w oparciu o dodatkowe źródła archiwalne napisać jedną monografię charakteryzującą gospodarkę wszystkich klasztorów polskiej prowincji paulinów pokazując jednocześnie wszelkie różnice i podobieństwa. Myślę, że ta strategia byłaby dla dalszego rozwoju naukowego dra Jacka Szpaka znacznie korzystniejsza. Oczywiście w parze z tym musiałyby iść rozszerzenie zainteresowań badawczych dra Jacka Szpaka. Wspomniane wyżej wątpliwości nasunęły mi się po lekturze wstępu recenzowanej monografii.

Pierwsze pytanie na jakie należy odpowiedzieć podczas recenzji monografii habilitacyjnej jest następujące: czy przedmiot badań, a zarazem i tytuł pracy odpowiadają kryteriom monografii habilitacyjnej stanowiącej na tym etapie rozwoju naukowego dra Jacka Szpaka jego najważniejsze osiągnięcie badawcze? (oczywiście w tym wypadku biorę pod uwagę podtytuł odpowiadający zawartości recenzowanej monografii). Trzeba podkreślić, że przedmiot badań wydaje się być poprawnie wybrany. Co prawda Autor analizuje gospodarkę jednego klasztoru ale za to jakiego. Po pierwsze rozległość dóbr paulinów jasnogórskich, po drugie znaczenie religijne tego konwentu w okresie zwłaszcza I Rzeczypospolitej wreszcie po trzecie utrzymywanie twierdzy wszystko to składa się na wyjątkowe znaczenie Jasnej Góry w dziejach Polski. Zatem uważam, że przedmiot badań został odpowiednio dobrany na pracę habilitacyjną. Sam podtytuł jest skonstruowany tak aby odpowiadał całemu/planowanemu cyklowi monografii o gospodarkach różnych klasztorów paulińskich. Wyżej wskazałem na moje wątpliwości w tej materii i gdyby Autor raczył je przyjąć byłoby to chyba korzystniejsze dla jego rozwoju naukowego. Uważam też, że można byłoby skorygować tytuł monografii, który powinien brzmieć następująco: *Dzieje gospodarcze klasztoru na Jasnej Górze w Częstochowie*. Mimo to przyznaję, że podtytuł sformułowany przez Autora jest poprawny i oddaje to co zostało zapisane w monografii.

Zakres chronologiczny pracy (XVII w. – 1864 r.) został zamieszczony w tytule głównym planowanej serii monografii. Nie znalazł on przez to odbicia w podtytule recenzowanej książki chociaż Autor określił granice chronologiczne monografii we wstępie (Wstęp s. 13). Górną granicę chronologiczną można uznać za dobrze dobraną, bowiem 1864 rok to czas wdrożenia przez władze carskie reformy klasztorów, co dla klasztoru jasnogórskiego oznaczało między innymi utratę posiadanych dóbr, a zatem konwent

jasnogórski utracił to co było przede wszystkim przedmiotem badań Autora. Gorzej jest z dolną granicą oznaczoną na XVII wiek, co we wstępie dr Jacek Szpak dookreślił, że badania prowadził od 1622 roku, a następnie uzupełnił to o informację, że w 1645 roku spłonęło jasnogórskie archiwum, a zatem nie ma wcześniejszych akt. Pożar archiwum nie może być żadną granicą chronologiczną. Wiele archiwów płonęło w różnych czasach, ale o ile mi wiadomo nikt nie uzależniał od pożarów chronologii prac naukowych. Zatem w moim przekonaniu dolna data chronologiczna jest rozmyta i niejasna. Nie bardzo też rozumiem dlaczego Autor pisze o XVII wieku jako o dacie granicznej skoro opisuje, chociaż skromniej ze względu na braki źródłowe, wcześniejsze losy jasnogórskiego konwentu.

Wielkim plusem analizowanej monografii jest jej baza źródłowa. Autor dokładnie przeanalizował źródła przechowywane w Archiwum Zakonu Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie wykorzystując w monografii 277 z przechowywanych tam jednostek archiwalnych oraz dodatkowo znalazł kilka pozycji źródłowych w Bibliotece Klasztoru Paulinów na Jasnej Górze. Ponadto dr Jacek Szpak prowadząc kwerendę źródłową pracował w innych archiwach kościelnych: Archiwum Archidiecezjalnym w Częstochowie, Archiwum Diecezjalnym we Włocławku i Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, z których pozyskał dla swej monografii dalszych 6 jednostek archiwalnych. Kwerenda archiwalna objęła także archiwa państwowe w Częstochowie, Kielcach, Radomiu i Krakowie oraz Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, w których to archiwach dr Jacek Szpak znalazł kolejne 26 jednostek archiwalnych przydatnych dla swej pracy. Odwiedził także podczas kwerendy bibliotekę Polskiej Akademii Umiejętności oraz Bibliotekę Polską w Paryżu. Razem wykorzystał w swych badaniach nad ekonomią dóbr jasnogórskich grubo ponad 300 j. a. co jest już liczbą budzącą szacunek. Szkoda tylko, że Autor nie scharakteryzował od strony wartości źródłowej, chociażby syntetycznie, przeanalizowanych przez siebie jednostek archiwalnych. Należy także dodać, że źródła archiwalne zostały uzupełnione o dobrze dobrane źródła drukowane. Konkludując uważam, że podstawa źródłowa monografii habilitacyjnej jest wystarczająca aby zrealizować podjęty przez Autora temat. Za wystarczającą uznaję także literaturę przedmiotu zgromadzoną przez Autora (w wykazie ponad 300 publikacji).

Nie do końca jasno Autor sformułował cel i tezy pracy. Uzasadnieniem jej powstania ma być przede wszystkim brak badań na temat ekonomicznej strony działania klasztoru jasnogórskiego. Oczywiście jest to jakieś uzasadnienie podjęcia tematu, chociaż moim zdaniem nie wyjaśnia to do końca celu i tezy pracy. Tylko w jednym krótkim akapicie (Wstęp

s.13) Autor stara się wskazać jakie cele zamierza osiągnąć w swojej monografii, co uważam za zbyt skromne.

Należy natomiast pochwalić dra Jacka Szpaka za strukturę pracy. Składa się ona z trzech części. Pierwsza została poświęcona dobrom jasnogórskim i ich organizacji, druga gospodarce folwarcznej zaś trzecia sytuacji finansowej klasztoru. Rysuje się zatem wyraźna triada poruszanych przez Autora zagadnień, które można sprowadzić do organizacji – gospodarki – finansów. Każda z wymienionych części dzieli się z kolei na trzy rozdziały. W przypadku pierwszej części rozdziały dotyczą zarysu dziejów klasztoru (rozdział wstępny, oparty przede wszystkim na literaturze), opisują klasztorne posiadłości oraz zarząd nad dobrami. Druga część składa się z kolei z rozdziałów poświęconych gospodarce roślinnej, hodowli i przemysłowi dworskiemu. Wreszcie część trzecia również trzy rozdziałowa obejmuje problemy wysokości przychodów klasztoru, wysokości wydatków oraz odnosi się do bilansu finansowego klasztoru. Zarysowany wyżej schemat pracy jest logiczny, spójny i obejmuje wszystkie zagadnienia jakie powinny być poruszone przy tak sformułowanym temacie monografii habilitacyjnej. Widać wyraźnie, że dr Jacek Szpak dobrze przemyślał strukturę wewnętrzną swego najważniejszego na tym etapie rozwoju naukowego dzieła. Wobec tej sytuacji do struktury pracy czy też kolejności rozdziałów nie wnoszę żadnych uwag.

Narracja pracy od strony jej czytelności jest poprawna. Autor, o czym już wspominałem przy ocenie dorobku, potrafi posługiwać się językiem polskim. Pisze w sposób zrozumiały i czytelny. Gdyby natomiast popatrzeć całościowo na wartość naukową prezentowanej w pracy narracji to widać w niej zdecydowaną, można rzec nawet przytłaczającą przewagę partii analitycznych nad syntetycznymi. Autor bowiem z dużą pasją prowadzi analizę zgromadzonych przez siebie źródeł wchodząc czasem w drobne szczegóły. Odnosi się nawet wrażenie, że materiał analityczny wręcz przytłacza Autora, który nie zawsze potrafi się w nim odpowiednio poruszać. Duży materiał analityczny nie jest żadną wadą, ale należy wskazać, że Autor w wielu miejscach nie umie lub chce wyciągnąć z analizowanych tysięcy danych szczegółowych odpowiednio szerokich wniosków. Poprawnym jest również, w moim przekonaniu, podział narracji w każdym z rozdziałów na dwie części tj. na opis procesów gospodarczych w dobrach jasnogórskich w okresie I Rzeczypospolitej oraz w czasach rozbiorowych. Te ostatnie zaczynają się u dra Jacka Szpaka bądź to 1793 rokiem i przejściem kontroli nad klasztorem przez Prusaków w efekcie II rozbioru Polski bądź też (to w sprawach gospodarczych ważniejsze) 1798 rokiem i przejściem przez administrację pruską

zarządu nad dobrami jasnogórskimi. Mam natomiast spore wątpliwości co do zasadności podziału wszystkich dóbr klasztornych na fundacyjne oraz otrzymane, zastawne bądź kupione. Taki podział w moim przekonaniu jedynie zaciemnia prowadzoną przez Autora narrację. Dr Jacek Szpak stara się również porównywać procesy zachodzące w dobrach paulinów z Jasnej Góry z mającymi miejsce w posiadłościach innych klasztorów nie tylko paulińskich jednak nie czyni tego zawsze i do końca konsekwentnie. Na przykład przy wymiarach pańszczyzny dla różnych grup poddanych Autor stara się porównywać jej wymiar z obowiązującym na innych terenach i w innych dobrach. Podobnie jest przy ocenie dochodowości klasztoru jasnogórskiego. Natomiast przy zestawieniach wysokości i struktury plonów lub też w rozdziale o przemyśle dworskim tych porównań już prawie wcale nie widać. Natomiast w podrozdziale omawiającym strukturę wysiewów po 1798 roku nagle pojawia się porównanie z wysiewami czynionymi w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim. Wydaje się zatem, że porównania z innymi instytucjami gospodarczymi opisywanych czasów są rozmieszczone w analizowanej pracy nierówno i wybiórczo. Trzeba również dodać, że przy szacowanych wymiarach pańszczyzny w dobrach klasztoru jasnogórskiego razi podawanie ich w skali rocznej, a nie tak jak się przyjmuje w większości prac w wymiarze tygodniowym. Nie ulega wątpliwości, że ważnym uzupełnieniem narracji prowadzonej przez Autora są bardzo liczne tabele (łącznie 129 tabel). Podsiadają one poprawną konstrukcję, są dobrze opisane i przejrzyste. Pozwalają one czytelnikowi lepiej zrozumieć procesy gospodarcze zachodzące w dobrach jasnogórskich paulinów, przez co stanowią wartościowe uzupełnienie prowadzonej przez Autora narracji. Należy jednak dodać, że w niektórych wypadkach informacje z tabel i narracji nadmiernie się dublują. Analizując całościowo monografię habilitacyjną dra Jacka Szpaka widać także ogrom pracy jaki Autor włożył w jej powstanie o czym świadczy dociekliwość z jaką śledzi najdrobniejsze zdarzenia zachodzące w sferze ekonomicznego życia klasztoru, rozbudowane przypisy źródłowe oraz wykazy źródeł umieszczone pod poszczególnymi tabelami. Jednak i w tak ważnej dla Autora publikacji można znaleźć autozapóżylenie chociaż mam nadzieję, że jest to tylko incydent. Chodzi tu o artykuł pt.: *Zapisy finansowe na rzecz Klasztoru OO. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie do 1795 roku*, w: *Zeszyty historyczne...* Częstochowa 2019 r., s. 27 – 43. We wspomnianym materiale Autor opisuje po części to samo co w podrozdziale 1.2.2 *Zapisy i darowizny finansowe, zwrot pożyczek, odsetki bankowe* na s. 404 – 420 monografii. Robi to jednak z ograniczeniem do 1794 roku wprowadzonym przez podany wyżej artykuł. Równocześnie dr Jacek Szpak w całości przenosi tabelę z artykułu s. 33 – 37 na s. 404 – 409 monografii kończąc ją zapisami kapitałowymi otrzymanymi przez Jasną Górę w XIX wieku.

To samo jest z tabelą ze s. 41 artykułu, która znalazła się w monografii na s. 419 i została rozbudowana o roczne przychody w XIX wieku.

Za dodatkowe atuty monografii habilitacyjnej dra Jacka Szpaka należy uznać umieszczone na końcu pracy indeksy. Autor opracował bowiem zarówno indeks osobowy jak i indeks geograficzny. Działanie takie, nie zawsze dziś praktykowane, podnosi czytelność prezentowanego przez Autora dzieła. Ostatecznie stworzenie obu indeksów należy uznać za dodatkowy plus dla monografii dra Jacka Szpaka.

Jak ostatecznie ocenić monografię habilitacyjną dra Jacka Szpaka? Trzeba podkreślić, że jej temat został dobrze dobrany, a tytuł oddaje jej zawartość treściową. Za wystarczające należy uznać także podstawy źródłowe i literaturowe ocenianej pracy. Gorzej jest natomiast z jasnym i jednoznacznym określeniem zadań (tezy i cele pracy) jakie stawia sobie Autor podejmując się opisywanego zadania badawczego. Nie do końca sprecyzowana została również dolna granica chronologiczna dzieła. Oczywiście zaletą monografii dra Jacka Szpaka jest jej przejrzysta struktura wewnętrzna. Sama narracja jest generalnie poprawnie zbudowana chociaż zdecydowaną przewagę mają tu partie analityczne pracy nad wątkami syntetycznymi, a Autor nie zawsze dobrze sobie radzi z masą faktów szczegółowych wyciągniętych ze źródeł. Dr Jacek Szpak stara się także porównywać zjawiska zachodzące w dobrach jasnogórskich z tym co miało miejsce w posiadłościach innych klasztorów chociaż nie czyni tego zawsze i konsekwentnie. Zaletą pracy jest umieszczenie w niej 129 tabel wspierających wywody Autora i pozwalających lepiej zrozumieć procesy toczące się w gospodarce jasnogórskich paulinów. Do dodatkowych zalet pracy poprawiających jej czytelność można dodać sporządzone przez Autora indeksy. Zdecydowanie natomiast osłabia analizowaną monografię znalezione w niej autozapóżyctwo. Konkludując tę część recenzji trzeba uznać, że monografia habilitacyjna dra Jacka Szpaka, mimo wielu słabszych stron i autozapóżyctwa, spełnia kryteria stawiane pracom habilitacyjnym.

Konkluzja całości recenzji

Jak zatem ocenić dorobek naukowy i monografię habilitacyjną dra Jacka Szpaka? Z jednej strony mamy słaby dorobek, wąski tematycznie i mocno nachodzący na siebie, ocierający się wręcz w wielu miejscach o autoplagiatowanie. Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że problemy z anutoplagiatami ma w Polsce wielu badaczy. Jest to obecnie

piętnowane, chociaż najczęściej pojedyncze przykłady tego typu procederu nie ważą na ocenach dorobków naukowych poszczególnych badaczy. U dra Jacka Szpaka zachodzi jednak inny problem jest nim mianowicie skala powtórzeń jaką można znaleźć w jego publikacjach. W moim przekonaniu prawie 70% prac w dorobku dra Jacka Szpaka zawiera w sobie mniejsze lub większe zapożyczenia. Najbardziej klasycznym przykładem jest tu cykl 13 artykułów o Leonie Sapieszce. Na usta aż ciśnie się pytanie dlaczego nikt z Koleżanek i Kolegów współpracujących z drem Jackiem Szpakiem nigdy nie powiedział mu o naganności takiego postępowania zwanego czasami w żargonie uczelnianym „pompowaniem dorobku”? Pytanie to pozostawiam jednak bez odpowiedzi.

Z drugiej strony mamy nie najgorszą monografię habilitacyjną, opartą na dobrej podstawie źródłowej, posiadającą poprawną konstrukcję, co prawda mocno analityczną ale wyraźnie widać, że ciężko wypracowaną przez dra Jacka Szpaka. Pozytywny obraz monografii osłabia uchwycone autozapożyczenie. Mamy zatem poważny dylemat co zrobić dalej ze „sprawą dra Jacka Szpaka”? Muszę przyznać, że przez kilka dni prowadziłem z sobą trudny dialog wewnętrzny jak postąpić w takiej sytuacji. Ostatecznie doszedłem do przekonania, że na tym etapie rozwoju naukowego dra Jacka Szpaka to monografia habilitacyjna jest Jego najważniejszym osiągnięciem naukowym. W tej sytuacji będąc konsekwentnym trzeba uznać, że poprawna monografia habilitacyjna, mam nadzieje tylko incydentalnie obciążona autozapożyczeniem, winna przeważać w końcowej ocenie całości dorobku naukowego dra Jacka Szpaka. Zatem w ostatecznej konkluzji dochodzę do wniosku, że monografia habilitacyjna dra Jacka Szpaka pt.: *Dzieje gospodarcze: klasztor na Jasnej Górze w Częstochowie* w rozumieniu art. 219 p. 2 Ustawy z dn. 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018, poz. 1668) **wnosi wkład w rozwój dyscypliny historia**. Zatem **wnoszę** o dopuszczenie dra Jacka Szpaka do dalszych etapów postępowania rozpoczętego na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach umiejscowionego w Sosnowcu w sprawie nadania Mu stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia.

Prof. dr hab. Radosław Gaziński